

ÖVERSIKTER OCH MEDDELANDEN

ALEKSANDR SAPOZJNIKOV

Gerillakrigen i Finland 1808 och
Ryssland 1812 – en jämförelse

Historieforskarna har ända sedan första delen av 1800-talet tvistat om vilka faktorer som bidrog till att Napoleons armé gick under i Ryssland 1812. En av orsakerna var att bondebefolkningen i de guvernement som erövrats av motståndarna deltog i kriget. I Spanien och sedermera på andra håll i Europa kallade man befolkningens deltagande i kriget ”guerrilla”, men i Ryssland används av tradition uttrycket ”folkkrig” (ry. *narodnaja vojna*).

Många forskare har ansett att krigsledningen i Ryssland 1812 uppfann gerillakriget efter spansk modell. Man vet exakt när gerillakriget i Spanien började: befolkningen i Madrid gjorde uppror mot de franska ockupanterna den 2 maj 1808. Gerillakriget utvidgades snabbt. Efter två månader tvingade de spanska upprorsmännen divisionsgeneralen P. Duponts armékår bestående av 20 000 man att kapitulera i Bailén. Den dittills obesegrade franska armén led för första gången nederlag, och nyheten spreds över hela Europa. I Ryssland spreds kännedomen om de framgångsrika spanska gerillakrigarna genom tidningspressen, men de kortfattade rapporterna innehöll inga detaljer. Därför är det inte befogat att påstå att ryssarna skulle ha fått idén till gerillakriget från Spanien.

Man glömmer emellertid att redan 1812 hade många generaler och andra officerare i den ryska armén egen erfarenhet av hur svårt det är att strida mot en väpnad befolkning. De hade upplevt detta under finska kriget 1808–1809. Gerillakriget i Finland inleddes dessutom vid samma tid som i Spanien.¹

1. Anders Persson var den förste som skrev om böndernas motstånd under finska kriget i boken *1808. Gerillakriget i Finland* (Stockholm 1986). Verket har också översatts till finska med titeln *Suomen sodan unohdetut sankarit* (Helsinki, Otava 1988 och 2008).

Under de ifrågavarande åren blev Finland ett offer för den europeiska storpolitiken. Efter att ha förlorat kriget mot Frankrike 1807 måste Ryssland alliera sig med Frankrike, medan Sverige anslöt sig till Storbritannien. Napoleon manade Ryssland till krig mot Sverige för att effektivisera kontinentalblockaden mot Storbritannien. Den ryske kejsaren Alexander I hade å sin sida inget emot tanken på att flytta gränsen mot Sverige så långt bort från S:t Petersburg som möjligt.

Ryssarna gick in i Finland i februari 1808. Den svenske kungen hade litet över 20 000 soldater i Finland, men trots detta såg det under de första månaderna ut som om kriget skulle bli kortvarigt. I spetsen för den ryska armén fanns en avdelning som leddes av kommendören för livgardets kosackregemente, generalmajor V. V. Orlov-Denisov. Avdelningen omfattade två skvadroner livkosacker. Den intog först Helsingfors och ryckte sedan fram längs Bottniska vikens östra strand, och placerade ut posteringar där.

I slutet av juni 1808 anlände flera svenska avdelningar sjövägen till den finländska västkusten. Huvudstyrkan, ledd av överste J. Bergenstråle, landsteg den 24 juni vid Vasa och försökte driva ut ryssarna ur staden. En annan avdelning anlände med fartyget *Kronprinsen* till Solf söder om Vasa. Denna trupp leddes av löjtnanterna Ridderhierta och Jacobson, och omfattade 50 soldater ur Jämtlands regemente. Genast efter landstigningen började svenskarna sprida ut kungörelser, i vilka man manade den finländska befolkningen att resa sig mot ockupanterna.² Orlov-Denisovs styrka, som bevakade kusten mellan Vasa och Kristinestad, var fåtalig. Den omfattade endast två skvadroner livkosacker, en skvadron dragoner och ett jägarkompani.

De finländska bönderna stödde de landstigande trupperna. Många beväpnade sig med sälbössor och anslöt sig till de svenska soldaterna. En svensk avdelning på omkring 50 man växte tack vare bondesoldaterna till en styrka med flera hundra man. Ridderhiertas avdelning ryckte fram från Solf till Malax och mötte på vägen livkosackernas 1. skvadron som kommenderades av underryttmästaren S. A. Fomin. Skvadronen drog sig tillbaka till Malax, som emellertid redan kontrol-

Om finska kriget i allmänhet se Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006) och Jussi T. Lappalainen, Lars Ericson Wolke & Ali Pylkkänen, *Suomen sodan historia 1808–1809*, SKS toimituksia 1 200, Tiede (Helsinki 2008).

2. En av kungörelserna har publicerats på ryska. Se *Sjvedskaja vojna 1808–1809 gg.* Tj. III (Sankt-Peterburg 1910), bilaga 18 s. 41.

lerades av beväpnade bönder. Till följd av den strid som uppstod togs en del av kosackerna till fånga, medan andra lämnade sina hästar och lyckades undkomma. Två officerare och tretton kosacker anlände två dagar senare till Vasa efter att ha tagit sig fram på omvägar.

Härefter gav sig de beväpnade bönderna av mot Närpes och förstörde på vägen kosackernas posteringar. Kommendören för livkosackernas 2. skvadron, överste S. A. Birjukov, var inkvarterad i Närpes prästgård, därifrån han med nöd och näppe lyckades fly. I samband med dessa sammandrabbningar tog bönderna närmare etthundra kosacker till fånga, vilket var nästan hälften av Orlov-Denisovs styrka.

Denna händelse under finska kriget, böndernas seger, är mycket beskrivande. Bönderna tillintetgjorde Livgardets kosackregementes 1. skvadron, som också kallades Kejsarens skvadron. Kosackerna som ingick i denna elitenhet inom gardestrupperna hade valts ut bland de bästa Donkosackerna. Svenska och ryska källor skildrar sammandrabbningen på olika sätt, och uppgifterna om detaljerna har varit motstridiga.

I Livgardets kosackregementes historik redogörs i detalj för tillintetgörandet av regementets 1. skvadron. Orlov-Denisovs avdelning hamnade i Österbotten mitt i en bonderesning. I sina predikningar använde prästerna sig av utdrag ur Gamla testamentet för att berättiga dödandet av fiender, vilket hade en stor inverkan på befolkningen. Många gånger kom anfallet mot kosackposteringarna vid kusten överraskande, och man lurpassade överallt på kosackerna. Livkosackernas 1. skvadron, som befunnit sig vid Pjelax i Närpes, leddes av underryttmästare S. A. Fomin. På natten mellan den 13 och den 14 juni 1808 gick invånarna i Pjelax överraskande till anfall mot de inkvarterade kosackerna. Många av kosackerna höggs ihjäl med yxor. Endast Fomin och några kosacker togs till fånga, och de fördes med svenska fartyg till Torneå. I regementets historik skildras i detalj vad som väntade ryssarna när de på nytt kom till Pjelax efter några dagar. ”Ett obarmhärtigt folkkrig (ry. *narodnaja vojna*), skoninglöst som ett vilddjur, hade flammats upp i full skala”.³ I slutet av år 1809 återvände endast två officerare, två underofficerare och fem kosacker från fångenskapen.

3. *Istorija leib-gvardii Kazatjego [...] polka* (Sankt-Peterburg 1876), s. 127, även B. R. Chresjtjatskij, *Istorija leib-gvardii Kazatjego Jego Velitjestva polka*. Tj. 1 (Sankt-Peterburg 1913), s. 252–253.

Redan detta exempel räcker för att visa att de ryska officerarna i Finland inte enbart kom i kontakt med gerillakrigföring, utan att de verkligen personligen fick känna på svårigheterna med att strida mot en beväpnad befolkning.⁴ I Krigsgalleriet i Eremitaget i S:t Petersburg finns porträtt av generalerna N. V. Vuitj och P. I. Neidhardt som togs till fånga av bönder på Åland 1808. I finska kriget deltog också många som senare skulle utmärka sig i kriget 1812, t.ex. överbefälhavarna Barclay de Tolly och Bagration samt den kände gerillabefälhavaren D. V. Davydov.⁵

De finländska böndernas verksamhet var mest framgångsrik i närheten av ryssarnas underhållslinjer. Man sände små avdelningar ledda av svenska officerare att anfälla ryssarna i ryggen, och trupperna fick förstärkning av hundratals beväpnade finländska bönder. Den svenska kungens kungörelser och prästernas predikningar manade bönderna att ansluta sig.

Under finska kriget blev de ryska generalerna inte bara tvungna att strida mot den svenska armén utan även mot beväpnade finländska bönder. Samtidigt skaffade de sig nyttig erfarenhet. Det här var emellertid inget man uppmärksammade på ryskt håll, uppenbarligen p.g.a. att Sverige år 1812 allierade sig med Ryssland, och det var onödigt att låta minnena från det avslutade kriget påverka relationerna mellan länderna. Den svenska regeringen intog samma ståndpunkt. Arvprinsen Karl Johan träffade en rysk diplomat kort före Frankrikes anfall mot Ryssland. I diskussionen gav han ett råd som var avsett för Alexander I: ”jag hoppas att den ryska armén undviker en avgörande strid i början av kriget och krigar som spanjorerna”.⁶ Kort före kriget lade överste P. A. Tjuikevitj fram en krigsplan, där han skrev att Ryssland i det kommande kriget måste använda sig av ”ovanliga metoder”. Till folket måste man ”ge vapen och skapa en anda som i Spanien, och prästerna kan bidra till

-
4. Det enskilda exempel som här lyfts fram skildrar inte på något sätt proportionerna på de finska böndernas uppror. De bör behandlas i en separat uppsats. Se nyare undersökningar: Martin Hårdstedt, *Om krigets förutsättningar. Den militära underhållsproblematiken och det civila samhället i norra Sverige och Finland under Finska kriget 1808–1809* (Umeå 2002) och Martin Hårdstedt, *Finska kriget 1808–1809* (Stockholm 2006).
 5. Om folkresningen bland de äländska bönderna se Pertti Hakala, ’Banden till Sverige bryts’, *Det äländska folkets historia IV. Från finska kriget till Ålandsrörelsen 1808–1920* (Mariehamn 2008), s. 21–32.
 6. *La Suède et la Russie. Documents et Matériaux 1809–1818* (Uppsala 1985), s. 135.

detta”⁷ Veteranerna från den franska Grande Armée (F. Segour, A. Jomini) skrev även senare att Ryssland var ”ett andra Spanien”.

Beväpnade invånare deltog i krigsaktiviteterna i betydligt större utsträckning i Spanien än i Finland. Därför fick krigföringen också det spanska namnet *guerrilla*. För den ryska krigsledningen var gerillakriget i Finland emellertid betydligt mer bekant än händelserna långt borta i Europa, i vilka ryska trupper inte hade deltagit. Att personligen delta i krigshandlingar är viktigare för tillägnandet av krigserfarenheter än att läsa tidningar.

Man bör notera att vid tiden för Napoleonkrigen, när kriget rasade i hela Europa, var det bara i Spanien, Finland och Ryssland som befolkningen deltog i krigshandlingarna. Det är möjligt att detta berodde på dessa nationaliteters religiositet, även om de bekände sig till olika tro – spanjorerna var katoliker, finländarna protestanter och rysarna ortodoxa.

Den ryska krigsledningen visste hur svenskarna hade gjort för att få befolkningen att delta i den väpnade kampen genom kungörelser och predikningar. Därför inleddes propagandan bland den ryska befolkningen genast efter att kriget brutit ut år 1812. Den 27 juni 1812 meddelade kejsar Alexander I överbefälhavaren Barclay de Tolly:

La second résolution que j'ai prise, c'est de faire émaner un manifeste à la Nation, dans lequel je l'exhorte, si quelque ennemi pénétrer dans les foyers, de le détruite de tous les moyens qu'on aura en mains et de la regarder comme un acte de Religion. J'espère que nous aurons autant d'énergie que les Espagnols en déployent.⁸

Barclay de Tolly fick emellertid erfarenhet av krigförande invånare i Finland i stället för i Spanien. Han fick också uppleva hur skoningslösa de beväpnade bönderna kunde vara.

Den 6 juli 1812 undertecknade kejsar Alexander ett manifest som manade alla stånd i kejsardömet till ”allmänt uppror” mot angriparna (ry. *obsjtjaja vosstanija*). Manifestet avslutades så här:

7. *Analititskij prozjekt vojennyx deistvii v 1812 g.* P. A. Tjuikevitja. Författad av V. M. Bezotosnoj. Rossijskij archiv T. VII (Moskva 1996), s. 46.

8. *Otetjestvennaja vojna 1812 goda: Materialy Vojenno-Utjonogo archiva Glavnogo sjtaba.* T. 16 (Sankt-Peterburg 1911), s. 194. Det andra beslut som jag har fattat är att utfärda ett manifest till nationen, i vilket jag uppmanar den att med alla tillhandsvarande medel krossa fienden om denna tränger sig in i våra hem, och att betrakta det som en religiös handling. Jag hoppas att vi kommer att ha lika mycket energi som spanjorerna ger prov på.

Rysslands folk! Tappra slavers tappra efterkommande! Du har många gånger slagit tänderna av de lejon och tigrar som angripit dig. Förener er! Ingen mänsklig kraft kan rå på oss när vi bär korset i vårt hjärta och vapen i vår hand.⁹

I manifestets text finns material för såväl krigs- som litteraturhistoriker. Upphovsmannen var antagligen den kände litteraturmannen A. S. Sjisjkov.

Redan från början involverades prästerna i spridningen av propaganda. Alexander I beordrade den 9 juli 1812 Irin, biskop av Smolensk, att se till att befolkningen uppmanades att om fienden dök upp inte fly till skogs utan att samlas, beväpna sig efter förmåga och tillintetgöra angriparen. Biskop Irins herdabrev lästes upp i alla kyrkor i Smolensks stift.¹⁰

Det var adeln som först svarade på kejsarens uppmaning, understödd av den ortodoxa kyrkan. Den pensionerade generalmajoren D. J. Leslie, som var godsägare i guvernementet Smolensk, samlade tillsammans med sina fyra officers söner och på egen bekostnad ihop en ryttersotnia bestående av tjänstefolk. Den utmärkte sig i slaget vid Krasnoje den 2 augusti 1812. Tre av bröderna Leslie fick utmärkelsetecken.

Den 18 juli 1812 undertecknade Alexander I ett manifest om lantvärn (ry. *opol'tjenije*) i sexton guvernement. Guvernörerna var ansvariga för utrustandet av det, och adelsmötena i guvernementena och häraderna ansvarade för uppställandet. De som ingick i lantvärnet i guvernementen befann sig i en särställning. De hörde inte till den reguljära armén, men eftersom staten hade sammanställt trupperna var det heller inte fråga om ett folkuppbåd. Enligt manifestet skulle varje medborgare och undersåte vara redo att "försvara sig själv och förgöra fienden". I guvernementen Smolensk och Kaluga började man genast förutom att sammanställa lantvärn också skapa frivilliga truppavdelningar, som av historieforskarna ibland benämnts självförsvarsavdelningar eller skyddstrupper.

När den ryska armén drog sig inåt i landet till Smolensk kallade befälhavaren för den 1. västarmén, Barclay de Tolly, befolkningen till vapen. Den 20 juli skrev han till Donatamanen M. I. Platov, som tillsammans med sin kosackarmékår tillhörde eftertruppen och skyddade reträtten:

9. *Polnoe sobranie zakonov Rossijskoj imperii*. T. 32 (Sankt-Peterburg 1830), s. 388.

10. A. I. Popov, *Velikaja armija v Rossii. Pogonja za mirazjom* (Samara 2002), s. 128.

Nu när vi har dragit oss tillbaka till det egentliga Ryssland, måste befolkningen uppmanas att ta fast fientliga patruller och fiender som rör sig längs småvägarna, och tillintetgöra dem, och försöka ta fast våra egna krigsrövare och överlämna dem till våra officerare som kan föra dem till mitt högkvarter. Folket måste påminnas om att vi nu kämpar för fosterlandet, och för att rädda tron, och egendom, och kvinnor och barn.¹¹

Följande dag, den 21 juli, skrev Barclay de Tolly till A. Asch, som var guvernör i Smolensk:

Uppmana i fosterlandets namn invånarna på de platser som fienden närmar sig att gripa till vapen och anfalla fiendetrupper som avskilts från de övriga, varan de upptäcker sådana.¹²

Enligt A. P. Jermolov, som var chef över 1. arméns huvudstab, kom det ofta bönder till staben för att fråga om de fick beväpna sig, eller om det var straffbart. Frågan om ett beväpnande av tiotusentals bönder som befann sig i krigets väg var inte okomplicerad, eftersom de ryska makthavarna kunde betrakta väpnandet av bönderna, särskilt de livegna, som uppror. Barclay de Tolly löste problemet genom att låta trycka en kungörelse, i vilken befolkningen i guvernementen Pskov, Smolensk och Kaluga uppmanades att ”bestraffa illdådarna utan nåd”.¹³

Barclay de Tolly insåg vilket ansvar han åtagit sig, och begränsade mottagarna av kungörelsen till bönderna i de guvernement där hans armé för tillfället var verksam. Kungörelserna på papper innebar ett slags befullmäktigande av bönderna. I motsats till muntliga uppmaningar var de tryckta, och för bönderna var det tryckta ordets makt stor. I kungörelsen berättades hur fientliga rövarskaror plundrade och brände hus, skändade kyrkor och skymfade präster. En del invånare i Smolenska guvernementet hade redan tagit fram vapen för att försvara sina hem. Nu beordrade överbefälhavaren att alla bönder skulle gripa till vapen för att försvara sina hem mot fienden. Kungörelsen trycktes i ett stort antal exemplar. Enbart guvernören i Kaluga fick 230 exemplar och order om att sprida informationen till alla invånare. Kungörelsen lästes upp i kyrkorna. Den finns bevarad i fyra exemplar, och de olika tryckstilarna visar att man lät göra nya tryckningar. Dessutom riktade

11. *Donskie kazaki v 1812 godu. Sbornik dokumentov* (Rostov na Donu 1954), s. 138–139.

12. *Otetjestvennaja vojna 1812 goda: Materialy Vojenno-Utjonogo archiva Glavnogo sjtaba*. Otd. I. T. 17, s. 158.

13. *Listovki Otetjestvennoj vojny 1812 goda* (Moskva 1962), s. 62.

sig Barclay de Tolly till adelsmännen i Ryssland och bad dem ansluta sig till armén eller beväpna sig för att försvara sina gårdar.¹⁴

Man bedrev alltså en fullskalig propagandakampanj för att få folket att gå med i kriget. Man betonade särskilt fiendens plundringar av kyrkor, som skildrades i skrift av officerarna i armén.

L. A. Narysjkin, som tjänstgjort som officer, skrev till sin far, överhovmarskalken A. L. Narysjkin i S:t Petersburg:

deras [fransmännens] patruller utövar våld och gör alla slags illdåd mot våra invånare, skymfar vår tro, förstör och sticker sönder våra ikoner och använder våra kyrkor som stall. Det vore bra om hela Ryssland fick kännedom om detta, så att folket skulle bli ännu mer uppretat och använda sig av alla metoder för att å trons vägnar hämnas mot dem som skymfat den.¹⁵

Furst R. P. I. Bagration, överbefälhavare för 2. västarmén, skrev till överbefälhavaren i Moskva, greve F. V. Rostoptjin:

Smolenska guvernementet visar sin fosterländskhet mycket tydligt. Bönderna härstädes slår ihjäl fransmännen som svin, varan de lyckas ta fast små avdelningar. I Vjazma finns redan nästan åttatusen beväpnade fotsoldater och 1 500 ryttare, och de är fruktansvärt vrede på fienden som plundrat kyrkor och bränt byar. [...] Man måste med alla medel reta upp allmogen, berätta för bönderna att kyrkor plundras och kvinnor våldas.¹⁶

Fram till mitten av augusti 1812 hade många av invånarna i Smolenska guvernementet gett sig in i kriget mot angriparna. Den franske intendentgeneralen L. Puibusque skrev från Smolensk den 15/27 augusti:

les habitants, à notre approche, s'enfoncent dans les terres, et cachent tout ce qu'ils peuvent emporter dans des forêts immenses et Presque impénétrables. Nos soldats quittent les drapeaux pour avoir du pain et vont un à un se faire assommer par les paysans russes, qui les reçoivent à coups de hache, de lance ou de fusil.¹⁷

I en order från den 22 augusti /3 september till Berthier, som var chef för huvudstaben, nämnde Napoleon att kosackerna och de livegna

14. *Listovki Otetjestvennoj vojny 1812 goda*, s. 36–37.

15. *Rodina* 1992, No. 6–7, s. 155.

16. N. F. Dubrovin, *Otetjestvennaja vojna v pismach sovremennikov (1812–1815 gg.)* (Moskva 2006), s. 97.

17. L. Puibusque, *Lettres sur la guerre de Russie en 1812* (Paris 1817), s. 57. Vid vår ankomst nedgräver sig invånarna i jorden och gömmer allt vad de förmår bära i de ofantliga och så gott som ogenomträngliga skogarna. Våra soldater överger sina fanor för bröd och slås en efter en till döds av de ryska bönderna, som tar emot dem med yxhugg, lansar och pistoler.

bönderna varje dag tillfångatog hundratals av hans soldater när de inkvarterade sig:

le nombre de prisonniers que l'ennemi fait se monte chaque jour à plusieurs centaines. [...] Enfin vous ferez connaître au duc d'Elchingen qu'il perd tous les jours plus de monde qui si on donnait bataille.¹⁸

Dessa förluster var ett resultat av den gerillaverksamhet som bedrevs av rytтарavdelningar som skickats ut av armén och av den beväpnade befolkningen. Partisanerna som rörde sig till häst försökte förena sig med de beväpnade bönderna, men det lyckades inte alltid. Den kände gerillabefälhavaren Denis Davydov skildrade detta i sina hågkomster:

Farorna ökade ju längre vi rymde fram från armén. Till och med på platser som inte kontrollerades av fienden stötte vi på problem. Uppbådade bönder hindrade vår framfart. I varje by var portarna stängda, och de vaktades av gamla och unga beväpnade med högaflar, lansar och yxor, ibland även eldvapen. En av oss måste alltid rida före till varje by för att berätta att vi är ryssar och att vi har kommit för att hjälpa till med att försvara de rättrognas kyrkor. Svaret blev ofta ett skott eller en höjd yxa, som bara ödet kunde rädda oss från. [...] På så vis lärde jag mig av erfarenhet att det i ett gerillakrig inte räcker med att kunna tala som allmogen, man måste också följa folkets seder och till och med klä sig som folket. Jag drog också på mig en bonderock, lät skägget växa, hängde i stället för Sankt Anneorden en bild av Sankt Nikolaus kring halsen och började tala dialekt.¹⁹

Man känner till fall där invånare som retats upp av avdelningar ur den ryska armén, särskilt kosacker, också gjorde motstånd mot ryssarna själva. I slutet av augusti 1812 lade bönderna i Borovsk ned sina vapen och överlämnade 30 kosacker till ledningen för guvernementet.²⁰ Kosackerna tänkte uppenbarligen på order av arméledningen förstöra förråden och broarna bakom sig när armén retirerade. Enligt D. V. Davydov dräpte bönderna i byn Jegorjevskoje i Medyns härad i slutet av augusti 1812 en kommenderad kår på 60 kosacker ur 1. teptjariregementet, som av allt att döma betraktades som fiender för att de ”talade en ryska som lät främmande”.²¹

18. *Correspondance de Napoleon I-er*. T. 24 (Paris 1868), s. 203–204. Antalet fångar som fienden tar uppgår dagligen till flera hundra. [...] Slutligen ska du tillkännage för hertigen av Elchingen att han varje dag förlorar fler människor än om man hade stridit.

19. D. V. Davydov, *Vojennyje zapiski* (Moskva 1982), s. 163.

20. P. N. Kaverins rapport till M. I. Kutuzov 31.8.1812, Rossijskij gosudarstvennyj vojenno-istoritjeskij archiv, F. 103, Op. 1/208a, Sv. o. D. 107. Tj. 20. L. 7.

21. D. V. Davydov, *Vojennyje zapiski* (Moskva 1982), s. 164. Teptjarerna var ett folk som bodde vid Volga.

De beväpnade bönderna var som aktivast efter Moskvas brand. Branden syntes på ett avstånd av 150 verst, och bönderna var säkra på att det var fransmännen som var skyldiga. Greve F. V. Rostoptjin meddelade bönderna i Moskvas guvernement den 20 september 1812:

Människosläktets fiende, Herrens straff för våra synder, en satans uppenbarelse, den onde fransmannen har anlänt till Moskva och utsatt det för svärd och lågor. Herrens tempel har plundrats, altarna har skändats med smuts, kalkarna med dryckenskap och hån, man har klätt prästernas skrudar på dragdjur, de heliga ikonerna och deras prydnader är sönderrivna, man har lett in hästar i den rätta trons kyrkor, man har utsatt hustrur, döttrar och små barn för illgärningar. Fjenden har skändat gravgårdar, grävt upp de dödas, våra förfäders, ben [...]. Låt oss förinta de utländska illgärningsmännen och kasta deras kroppar åt vargarna och korparna. [...] Vart de än kommer ska de slängas i djupa gravar, oberoende av om de är vid liv eller inte. Rysslands soldater kommer att hjälpa er, och om någon rymmer, gör kosackerna slut på honom. Tveka inte, djärva bröder, Moskvas krigshär! Var vi än får tag i dem, ska vi krossa dem, djävulens avskum, de lömska skadegörarna.²²

Den 23 september 1812 anlände Napoleons generaladjutant, greve Lauriston, till det ryska högkvarteret. Före kriget hade han varit Frankrikes sändebud i S:t Petersburg. Lauriston och Kutuzov diskuterade en timme. Det finns inga anteckningar från denna diskussion, men de behandlade tre saker: orsakerna till Moskvas brand, gerillakriget och en vapenvila. Därefter anslöt sig Alexander I:s generaladjutant, furst P. M. Volkonskij till diskussionen. Han skulle inom kort ge sig av till S:t Petersburg. I hans närvaro upprepade Kutuzov allt som han diskuterat med Lauriston. Till den franske generalen sade han bl.a:

Ni frågar, varför angriper folket era trupper? Jag för inte kommando över folket, och jag kan inte hindra det från att beväpna sig. Vad armén beträffar kan jag säga att den följer alla regler som gäller upplysta riken. Men det kan hända att folket kommer att vålla er ännu större problem.²³

På det här sättet lät Kutuzov förstå att han som överbefälhavare för den ordinarie armén inte hade något att göra med den kamp som fördes av den beväpnade befolkningen.

22. M. I. Bogdanovitj, *Istoriija Otetjestvennoj vojny 1812 goda. T. 2* (Sankt-Peterburg 1859), s. 411–412.

23. A. I. Michailovskij-Danilevskij, *Opisanie Otetjestvennoj vojny v 1812 godu* (Moskva 2008), s. 334.

De flygblad som trycktes av fälttryckeriet vid arméns högkvarter spelade också en roll när det gällde att hetsa folket till att gripa till vapen. De delades ut till tjänstemännen i guvernementens förvaltning, som spred dem vidare. Arméledningen ville helt klart i mån av möjlighet styra de beväpnade böndernas verksamhet. I ”Upplysningar från armén” som trycktes den 30 september 1812 berättas att bönderna varit framgångsrika i sin kamp mot fienden, och där finns också något som påminner om en instruktion:

De fosterlandsälskande bönderna grundar lantvärn. Det händer att grannbyarna placerar ut vakter på höga platser i kyrktorn, och de ringer i klockorna när de upptäcker fienden. När bönderna hör detta samlas de och anfaller fienden och slutar inte strida förrän de segrat. De dödar många fiender och lämnar över sina fångar till armén. Varje dag kommer bönder till högkvarteret för att be om vapen och ammunition för att kunna försvara sig mot fienden. I mån av möjlighet uppfyller man dessa ädla bönders, fosterlandets verkliga söners, önskemål, och de tilldelas gevär, pistoler och krut. I många byar svär bönderna att försvara sig tillsammans, och ett grymt straff väntar den som visar sig vara en ynkrygg eller anger någon annan till fienden.²⁴

Dessa ”upplysningar från armén” publicerades i tidningen *Sankt-Peterburgskie vedomosti*, men kejsaren lät stryka denna passage eftersom han inte ville att det skulle komma till allmän kännedom att den ryska krigsledningen stödde de beväpnade bönderna.

Frågan behandlades emellertid i de blad som trycktes på franska i högkvarteret för att spridas bland fiendetrupperna och på diplomatisk väg. I en av dem sades så här:

Cette guerre est devenue national, elle a pris le caractère de la guerre en Espagne. Les paysans russes armés des piques se montrent partout remplis de la plus grande animosité contre les français qui ont eux-mêmes contribué à les exaspérer par la profanation et la spoliation des Églises; l'un des paysans à la tête de sa troupe a fait un nombre considérable des prisonniers français, sa bravoure a été récompensée par une médaille d'or attachée a un ruban de S. Georges.²⁵

24. *Listovki Otetjestvennoj vojny 1812 goda* (Moskva 1962), s. 50–51.

25. A. Chuquet 1812, *La guerre de Russie. Notes et documents. 2-e série* (Paris 1912), s. 87–90; *Listovki Otetjestvennoj vojny 1812 goda* (Moskva 1962), s. 48; Ch. Lemercier-Quelquejay, 'Un document inédit sur la campagne de Russie de 1812', *Cahiers du monde russe et soviétique* vol. 4. No. 3, s. 258–263. Detta krig har blivit nationellt, det har antagit karaktären av kriget i Spanien. Ryska bönderna beväpnade med pikar visar sig överallt uppfylla av den största fientlighet gentemot fransmännen, som själva har bidragit till att reta upp dem genom vanhelgande och plundring av kyrkorna; en av bönderna i spetsen för sina trupper har tagit ett stort antal fransmän till fånga, hans mod har belönats med en guldmedalj fäst i S:t Görans band.

I september 1812 uppställde överbefälhavaren furst M. I. Kutuzov nästan tio gerillaavdelningar, som på alla håll omringade de fiendetrupper som fanns i Moskva och bedrev verksamhet vid deras förbindelselinjer. Överbefälhavaren lyckades förena de verksamheter som bedrevs av arméns gerillatrupper och den beväpnade befolkningen. När Kutuzov skickade Seslavins gerillaavdelning att anfalla fienden i ryggen den 30 september beordrade han den att förse befolkningen med vapen som tagits av fransmännen och att sända bönder beväpnade med högafflar och klubbor att eskortera dem som tagits till fånga.²⁶ Även Davydov delade ut vapen som tagits av fienden till bönderna och gav muntliga instruktioner, eftersom han var rädd att skriftliga sådana skulle hamna i fiendens händer.

Generalmajor A. H. Benckendorff kommenderade kosackgrupper i generaladjutant F. Wintzingerodes gerillaavdelning år 1812. Han skrev senare:

Les paysans qui partout suivaient les parties cosacs et faisaient avec vigilance le service d'avant-postes prenaient déjà de fondation de tout le butin, le bétail, les mauvais chevaux, les chariots, les armes et les costumes des prisonniers. On avait toutes les peines du monde à sauver la vie de ceux-ci qui craignant la cruauté des paysans accouraient par bandes se mettre sous protection d'un cosac. Souvent il était impossible de les arracher à la fureur des paysans excités à la vengeance par les cendres de sa cabane et la profanation de ses églises. Ce qu'il y avait de plus cruel dans ces scènes d'horreur, c'est qu'il fallait paraître les approuver et louer ce qui faisait dresser les cheveux.²⁷

Greve F. V. Rostoptjin måste den 20 oktober 1812 uppmana bönderna i Moskvas guvernement att återgå till ordningen. Den franska armén höll redan på att retirera, men de beväpnade bönderna fortsatte sina härjningar. I ett brev måste han erkänna att ”kampen mot fienden har förvandlat en stor del av de livegna bönderna till banditer”.²⁸

26. M. I. Kutuzov, *Sbornik dokumentov*. T. IV. Tj. 1 (Moskva 1954), s. 406.

27. A. H. Benckendorff, *Zapiski* (Moskva 2001), s. 70–71. Bönderna, som överallt följde kosacktrupperna och vaksamt tjänade som förposter, tog redan från början allt rov, boskapen, de dåliga hästarna, vagnarna, vapnen och fångarnas kläder. Man hade all möda i världen att rädda livet på dem som i sin rädsla för böndernas grymhet i stora skaror slöt upp under en kosacks beskydd. Det var ofta omöjligt att slita dem från de rasande bönderna, som uppeggats till hämnd för sina hyddors aska och sina kyrkors vanhelgande. Det som var det grymmaste i dessa skräckscener var att man måste låtsas godkänna dem och lovprisa det som fick håret att resa sig på ens huvud.

28. N. F. Dubrovin, *Otetjestvennaja vojna v pismach sovremennikov (1812–1815 gg.)* (Moskva 2006), s. 434.

Överbefälhavaren M. I. Kutuzov bad kejsaren offentligt godkänna den beväpnade befolkningens handlingar. Kejsaren undertecknade också den 3 november 1812 ett manifest i vilket han tackade bönderna.

Napoleon var en stor härförare, men han förmådde inte besegra Spanien eller Ryssland, där han blev tvungen att möta en beväpnad befolkning. Den ryska krigsledningen var mycket väl medveten om vilken fruktansvärd kraft det finns i ett folk som griper till vapen. Det hade den fått erfara under finska kriget.